

Пашковська М.В., старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем громадської безпеки Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ЩОДО СОЦІАЛЬНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ЗЛОЧИННОСТІ

Посилення криміногенності середширокого спектру суспільних відносин в Україні без сумніву вимагає підвищеної уваги наукової спільноти до цілої низки проблем функціонування цього явища.

Людина як частина суспільства зазвичай втрачає індивідуальні властивості, проте знаходить якість

середньостатистичної особи, перетворюється на деяку розрахункову одиницю, за допомогою якої можна сформулювати визначені закономірності, а на їх основі – і соціальні причини злочинності.

Людина, вважав А. Кетле [1], – продукт свого фізичного і соціального оточення, свого середовища, а також власної індивідуальності. Будь-який злочин готує саме суспільство, а злочинець є лише його інструментом. Кожне суспільне утворення обов'язково зумовлює певну кількість злочинів того чи іншого типу, що немовби виростають з його організації як неминучі наслідки. Кетле вивів “схильність до злочину” залежно від статі, професії, виховання, клімату і пори року. Він підкреслював: злочини викликає різка зміна в житті від добробуту до убогості. Зубожілий завжди має спокуси. За висновком Кетле, **щоб злочин здійснився, необхідні *три умови***.

- воля вчинити злочин, що залежить від ступеня моральності людини;
- сприятливі умови для злочину;
- можливість використати ці умови [2].

Цей вражаючий висновок став закономірним наслідком розвитку в XVII ст. демографічної статистики. Однак аж до XIX ст. не було систематичних статистичних даних про злочинність.

Щоправда, ще в 1788 р. І. Бентам висловив припущення про те, що у сфері злочинності мають спостерігатися стійкі статистичні закономірності. Така статистика, писав він, могла б стати найдосконалішим методом постачання законодавця необхідними для його роботи даними, які могли б скласти різновид політичного барометра, за допомогою котрого можна було б міркувати щодо ефективності відповідного законодавства. Точно так само, як рівень смертності говорить про фізичне здоров'я країни, кримінальна статистика може свідчити про її моральне здоров'я [3].

Якщо злочинність існує постійно, стійко виявляючись, то її породжують також стабільно діючі сили. Визнання злочинності як соціальної закономірності неминуче веде до визнання її обумовленості соціальними явищами, що сприяють чи перешкоджають існуванню злочинності.

Кетле зробив такий висновок: “Суспільство містить зародок усіх, хто має скоїти злочини тому, що в ньому містяться умови, що сприяють їх розвитку; воно, так би мовити, готує злочин, а злочинець є тільки знаряддям. Кожний соціальний стан припускає, отже, певну кількість і певний порядок злочинців, що є необхідним наслідком його організації. Це спостереження, що на перший погляд може здатися безрадісним, навпаки, дуже втішне, якщо ближче придивитися до нього. Воно вказує на можливість удосконалення людей за допомогою зміни установок, звичок, освіченості взагалі всього, що впливає на їх побут”[4].

Отже, вперше у кримінології було підкреслено важливість соціальних умов, продемонстровано соціальну детермінованість злочинності, її відносну незалежність від волі і свідомості окремих людей, похідний характер від умов соціального середовища.

Саме в цей період французький кримінолог Лакасань вивів відому формулу: “Кожне суспільство має тих злочинців, яких воно заслуговує”. Ця фраза була сказана у 1885 р. на I Міжнародному конгресі антропологів у Римі [5].

Позиція соціального детермінізму в кримінології зумовлює надзвичайно важливий висновок, який полягає в тому, що без змін соціальних умов, які породжують злочини, марно було б намагатися радикально вплинути на злочинність. Якщо підставою злочинності є об’єктивні (тобто не залежні від волі людей) фактори, то злочинність відтепер перестає здаватися всього лише породженням егоїстичних устремлінь деяких людей [6].

Таке уявлення про злочинність виникає стихійно і є надзвичайно стійким. Справді, очевидно, що скоюють злочини ті, хто хоче їх скоїти (вільна воля), а хоче цього той, хто егоїстичний, зіпсований, невихований. Досить умовити цих людей (чи залякати їх) і злочини зменшаться, злочинність зникне.

Якщо не все в поведінці людей залежить від їхніх намірів, бажань (від їхньої волі), якщо їх вчинками рухають і об’єктивні фактори, то ні жорстокі покарання, ні найдосконаліше

кримінальне законодавство, ні найідеальніша машина юстиції самі по собі радикально вплинути на злочинність не в змозі.

Ідея про причинність у сфері людських дій, яка вже виникла, ніколи не буде викреслена із сукупності наук, що вивчають поведінку людей.

Проте концепцію А. Кетле обмежувало механічне розуміння соціального детермінізму. Для соціального життя він намагався вивести закони, аналогічні принципам механіки (дія дорівнює протидії; рівновага — властивість суспільства, яка може бути стійкою і не стійкою, тощо). Закони ці нібито єдині для всіх епох і народів.

М. Манхейм був правий, коли писав, що “кожне суспільство має такий тип злочинності та злочинців, що відповідають його культурним, моральним, соціальним, релігійним і економічним умовам”. Далі він додає, що злочинність - це “глибоко закореніла хвороба нашого суспільства”.

Це доповнення дуже примітне. Воно дає змогу поставити запитання: чи вилікуємо такий організм? Іншими словами, злочинність є хворобою, чи невід’ємною частиною соціального ладу?[7].

Відповісти на це запитання в межах механічного детермінізму неможливо. З початком XX ст. значно зросла і злочинність, яка набула нових відмінних рис (агресивні руйнівні дії, зростання ролі наркотиків, поширення злочинності “білих комірців” (бізнесменів, директорів корпорацій тощо), постійне зростання частки неповнолітніх у статистиці злочинності та ін.).

Соціальний детермінізм А. Кетле, будучи механічним, не зміг пояснити такого зростання злочинності, що ставило під сумнів його постулати.

1. У суспільстві, як і в будь-якому механізмі, як і в природних процесах, описаних фізикою І. Ньютона, причинний зв’язок діє односпрямовано, за схемою: причина — наслідок. У соціальній реальності, як виявилось, причина і наслідок постійно міняються місцями, взаємодіють. Низький матеріальний рівень, незабезпеченість справді призводять до збільшення майнових злочинів, але зростання матеріального

статку саме собою викликає за відповідних соціальних умов ще гірші форми злочинності. Так, аналізуючи дані кримінальної статистики за 50 років (1830—1880), французький психолог і кримінолог Г. Тард писав: “Але особливо збільшилася жадібність, здається, разом зі збільшенням народного добробуту” [8].

2. Суспільство, як і будь-який механізм, засноване на визначеній, обмеженій кількості правил і принципів, пізнаючи які, люди можуть поводитися розумно, тобто відповідно до цих пізнаних правил, а тому зростання грамотності, освіченості само собою сприяє зменшенню злочинності. Однак і цей постулат, що здавався цілком резонним, себе не виправдав.

Епоха тріумфу буржуазних ідеалів виявилася епохою глибокого розчарування у сфері боротьби зі злочинністю. В обуренні та здивуванні Г. Тард зазначає: “Як! Зростання трудової діяльності і багатства робить природним зростання злочинів і злочинців! А де моральна сила праці, моральна чеснота багатства, про які стільки говорили? Освіта досягла великих успіхів. Де благодійна, настільки прославлена дія освіти на вдачі? Як! Три великі попереджувальні лікарські засоби від соціальної хвороби: праця, загальний достаток і освіта — посилено діяли не раз, а потік злочинності замість того, щоб пересихати, раптом вийшов із берегів” [9].

Це питання, що постало перед кримінологами, і сприяло необхідності на початку ХХ ст. дати нове тлумачення соціальним явищам, у тому числі злочинності, ввести нові категорії та поняття сучасної духовної культури суспільства, перебороти механічний матеріалізм.

Кетле на основі положення про те, що немає і не може бути суспільства без культури, що саме наявність духовної культури — принципова риса будь-яких форм людського співжиття, що, не досліджуючи її специфічних законів, не можна пояснити ніяке соціальне явище, у тому числі і злочинність. Уся справа в тому, яка ця культура. Таким чином, слід зазначити, що культура без сумніву відігравала та в подальшому відіграє ключове значення у причинному комплексі стану злочинності. Тому боротися з таким явищем, як

злочинність необхідно комплексом систематизованих заходів, підґрунтям яких є культурні, економічні соціальні та політичні складові.

Список використаних джерел

1. Л. Расцька Основні закономірності функціонування злочинності [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3811>
2. Кримінологія. Соціологічні концепції злочинної поведінки [Електронний ресурс].- Режим доступу:[Шп://ПБ-net.com/content/9241 Sociologichni koncepcii zlochinnoi povedin](http://lib-net.com/content/9241_Sociologichni_koncepcii_zlochinnoi_povedin)
3. Социологические концепции преступного поведения [Електронний ресурс]. - Режим доступу:<http://detectives.kiev.ua/sociologicheskie-koncepcii-prestupnogo-povedeniya/>
4. Кримінологія. Соціологічні концепції злочинної поведінки [Електронний ресурс].- Режим доступу:[http://lib-net.com/content/9241 Sociologichni koncepcii zlochinnoi povedin](http://lib-net.com/content/9241_Sociologichni_koncepcii_zlochinnoi_povedin)
5. Концепція детермінації злочинності в зарубіжній кримінології [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://studopedia.org/6-115609.html>
6. Кримінологія Ю.Ф. Иванов, О.М. Джужа 2.22 Сучасні кримінологічні теорії. Онлайн підручник [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/view/39>
7. Социологические концепции преступного поведения [Електронний ресурс]. - Режим доступу:<http://detectives.kiev.ua/sociologicheskie-koncepcii-prestupnogo-povedeniya/>
8. Теория подражания. Идеи Г. Тарда[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://socio.rin.ru/cgi-bin/article.pl?id=1174>
9. Н.М. Волвенко Феномен мас і процеси масовизації суспільства[Електронний ресурс]. - Режим доступу:http://fsn.fhum.info/pdf/145/145_27.pdf